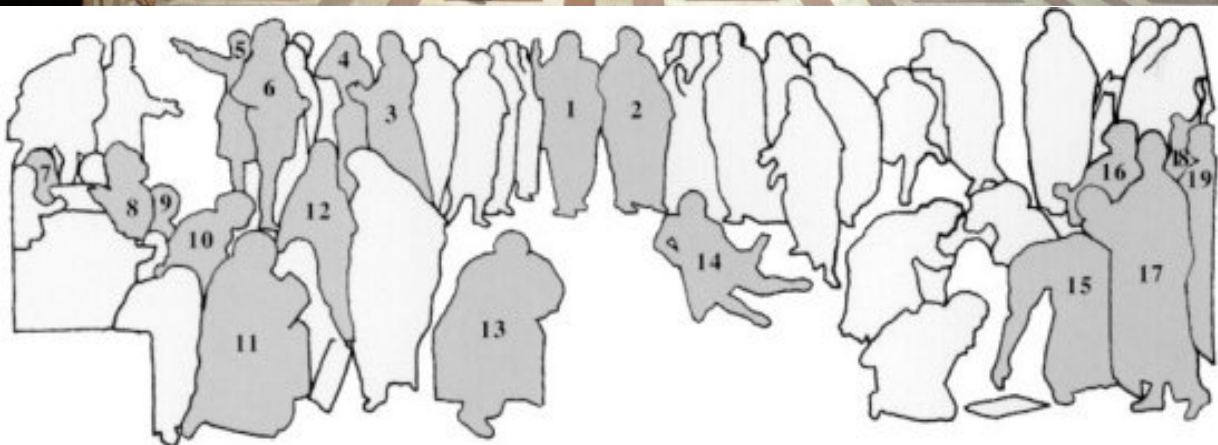

TEMA 2: ELS SOFISTES I SÒCRATES

1. Atenes al segle V aC.: el gir antropològic de la filosofia grega
2. Els sofistes:
  - 2.1. Les dues etapes de la sofística
  - 2.2. Teories sofistiques: el relativisme i el convencionalisme
3. Sòcrates:
  - 3.1. El "problema Sòcrates"
  - 3.2. Doctrina i mètode socràtics: la **maièutica**
  - 3.3. Teories ètiques socràtiques:
    - a) Objectivisme ètic
    - b) Intel·lectualisme moral

L'ESCOLA D'ATENES DE RAFAEL

(Raffaello Sanzio, 1483-1520)

1. **Plató** 2. **Aristòtil** 3. **Sòcrates**
  4. Xenofont 5. Esquines (o Alcibiades) 6. Alcibiades (o Alexandre) 7. Zenó
  8. **Epicur** 9. Federico Gonzaga 10. Averrois 11. **Pitàgores** 12. F. M. della Rovere
  13. **Heràclit** 14. **Diògenes** 15. **Euclides** 16. Zaratustra 17. **Ptolemeu**
  18. Autoretrat de Rafael 19. Retrat de Sodoma
- www.xtec.cat/~lvallmaj/taller/atenes.htm

2.1 La primera sofística: Els sofistes com a defensors de la democràcia

“El sofista Protàgoras, en el diàleg platònic que lleva su nombre, cuenta un mito sobre el nacimiento de la *politiké téchne*, la habilidad de convivir en la *polis* que permite a los hombres relacionarse en sociedad.

El conocido mito que refiere Protàgoras afirma que, después de la creación, Zeus vio que los hombres trataban de reunirse en ciudades, pero «se trataban con injusticia unos a otros, al no poseer el arte de la política, y se dispersaban otra vez, siendo de nuevo destruidos» en conflictos sin fin. Por ello Zeus les otorgó a todos por igual dos virtudes fundamentales para la convivencia política: **la justicia (*dike*) y el respeto (*aidos*), que comparten todos los seres humanos, no como los conocimientos de otras artes, y les facultó para vivir en sociedad y llegar a acuerdos.**

Como se ve en este ejemplo de Protàgoras, **el movimiento sofístico es fundamental para la formación de la ideología de la democracia y de la idea de pacto en la resolución de conflictos.**

Más que una escuela *stricto sensu*, la sofística supo crear una atmósfera intelectual de **maestros** de ciencia, política y oratoria que buscaban conocer racionalmente toda la realidad, mostrando cierto **relativismo** y un **espíritu crítico ante la moral tradicional**. La retórica sofística impulsaba la vida pública en Atenas, desde la escuela a la **Asamblea** o los **tribunales**.” (*La Grecia Clásica*, National Geographic, pàg. 133)

2.2 Teories sofistiques:

a) El relativisme (a favor de la democràcia)

"L'ésser humà és la mesura de totes les coses; de les que són, en tant que són, i de les que no són, en tant que no són." (Protàgoras d'Abdera, fr. 1.)

"Jo no puc saber res sobre els déus, ni si existeixen, ni si no existeixen, ni quina n'és la forma ni la naturalesa. Perquè hi ha molts obstacles per a aquesta investigació: l'obscuritat del problema i la brevetat de la vida." (Protàgoras d'Abdera, fr. 4.)

b) El convencionalisme (en contra de la democràcia)

"La justícia consisteix a no transgredir les lleis de la ciutat d'on hom és ciutadà. Un home, per tant, pot emprar la justícia avantatjosament, si davant de testimonis té en compte les lleis i si, quan està sol, sense testimonis, té en compte els preceptes de la natura. Efectivament, els preceptes de les lleis són artificials, però els de la natura són necessaris. Els preceptes de les lleis són convencionals i no naturals, els de la natura, en canvi, són naturals i no convencionals. Un home que infringeix les lleis, mentre no és descobert pels qui les han fixades, queda lliure de vergonya i de càstig. En canvi, si algú violenta, més enllà d'on és possible, un dels preceptes fixats per la natura, per bé que s'amagui de tothom, el mal no serà menor, ni tampoc no serà major per bé que el vegi tothom. Això és degut al fet que l'home no és perjudicat per l'opinió de les persones, sinó per la veritat. Precisament la nostra indagació es basa en el fet que la majoria d'accions justes d'acord amb la llei convencional estan en guerra oberta contra la natura." (Antífont d'Atenes el Sofista, fragment 44).

3. Sòcrates (470-399 aC)

3.1.El “problema Sòcrates”

a) Comparació dels sofistes amb Sòcrates

“Jo creia, Sòcrates, que els qui practiquen la filosofia han d’esdevenir més feliços. Em sembla, però, que tu has aconseguit de la filosofia tot el contrari. Si més no, vius com un esclau: si fos alimentat així pel seu amo no ho suportaria, menges els aliments i beus les begudes més ordinàries; portes un mantell, no solament ordinari, sinó el mateix a l’estiu que a l’hivern, vas descalç i sense túnica. A més, no acceptes diners, allò que tant delecta els qui en tenen i que fa que els qui n’han aconseguit puguin viure més lliurement i més plaentment. Si, doncs, de la mateixa manera que els mestres de qualsevol activitat fan dels seus deixebles uns imitadors seus, tu tractes així els que van amb tu, penso que ets un mestre d’infelicitat.” (Xenofont, *Records de Sòcrates*, II)

b) La condemna a mort de Sòcrates

“Observeu per què us dic això: vull mostrar-vos d’on ha sortit la calúmnia contra mi. Així doncs, havent sentit això vaig pensar entre mi: «Què vol dir el déu, i què significa el seu enigma? Certament, jo tinc consciència de no ser savi, ni poc ni molt. Què vol dir, en afirmar que jo sóc el més savi? No mentirà pas, ja que no li és possible.» Durant molt de temps vaig restar perplex sobre què volia dir. Al final, a contracor, em vaig posar a desxifrar l’oracle de la manera següent: em vaig dirigir a un home d’aquells que semblen savis, convençut que amb ell provaria la veritat de l’oracle, si és que podia provar-la enlloc, i aleshores podria dir-li: «Aquest és més savi que jo, i, en canvi, tu deies que ho era jo.»

Ara bé, en examinar-lo atentament –no ve al cas que citi el seu nom, era un dels nostres polítics-, durant la conversa amb ell vaig tenir la impressió, atenesos, que l’home en qüestió semblava certament savi als ulls de molta gent i sobretot als d’ell mateix, però en realitat no ho era. Tot seguit vaig intentar demostrar-li que es creia ser savi, però que, de fet, no ho era. D’aleshores ençà em vaig guanyar l’enemistat d’ell i de molts dels presents.

I, mentre me n’anava pensava entre mi: «Certament, sóc més savi que aquest home, perquè és possible que cap de tots dos no sapiguem res de bo, però aquest home es pensa saber alguna cosa, no sabent res; jo, almenys, com que no sé res, tampoc no m’ho penso. Sembla, doncs, que jo sóc més savi que ell en aquesta mica: que, el que no sé, tampoc no em penso saber-ho.»

Aleshores me’n vaig anar cap a un altre que semblava encara més savi que aquell, i en vaig treure una conclusió idèntica. I així vaig fer d’ell i de molts altres uns enemics meus.” (Plató, *Apologia de Sòcrates*, 21b-e)

3.2. Doctrina i mètode socràtics: la maièutica

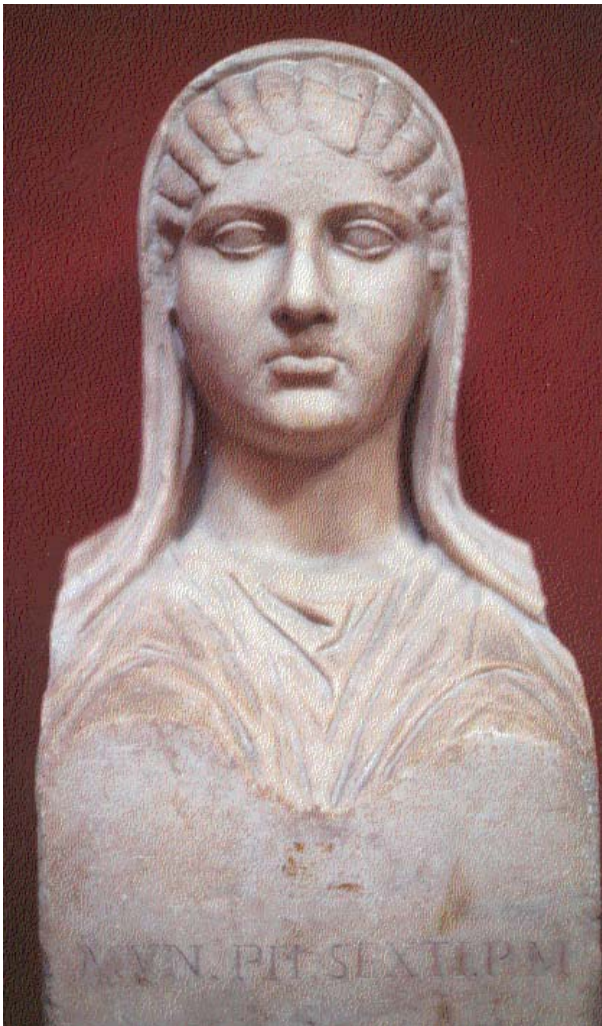
"Mentre respiri i sigui capaç, de segur que *no deixaré mai de filosofar ni d'exhortar-vos*, ni d'alliçonar qualsevol que em trobi, dient-li, com tinc per costum: 'Oh tu, bon amic, que ets atenès, ciutadà de la ciutat més gran i més prestigiosa per la saviesa i pel poder, ¿no t'avergoneixes de preocupar-te de la teva fortuna, per veure com l'augmentaràs, i de la glòria i de l'honor, i en canvi, del seny i de la veritat i de *millorar en tot el possible la teva ànima*, no te n'ocupes ni hi penses?'

I si algú de vosaltres m'ho discuteix i diu que en té cura, no el deixaré anar immediatament ni me n'aniré, sinó que li faré preguntes, l'examinaré i el refutaré, i si em sembla que no ha aconseguit la virtut (*areté*), sinó que només l'aparenta, li retrauré que dóna poca importància a coses dignes de més estima i que en dóna molta a coses que no valen res.

I això ho faré amb qualsevol que em trobi, tant si és jove com si és vell, tant si és foraster com de la ciutat, més, però, amb els de la ciutat, perquè em sou més pròxims per la sang. Car sapigheu bé que *aquestes coses me les mana el déu*; i jo estic convençut que mai no heu tingut cap bé més gran per a la ciutat que el meu servei al déu.

Ja que jo no faig res més que anar d'una banda a l'altra persuadint-vos, joves o vells, de no ocupar-vos ni del cos ni dels diners abans ni amb tant de zel com de *la perfecció de l'ànima*, dient-vos que la virtut no ve de les riqueses, sinó que les riqueses i tots els altres béns dels homes en l'ordre particular i en la vida pública vénen de la virtut.

Si dient això, doncs, corrompo la joventut, la meua activitat deu ésser perjudicial; però si algú afirma que dic altres coses que aquestes, no diu res de bo. En fi, jo diria, atenesos, cregueu Ànitos o no el cregueu, m'absolgueu o no m'absolgueu, jo no puc obrar d'altra manera per moltes vegades que em condemneu a mort." (Plató, *Apologia de Sòcrates*, 29d-30c)

ASPÀSIA DE MILET

Milet, aprox. 470 aC - Atenes, aprox. 410 aC

Dona lliure en el seu temps gràcies a la seva condició d'hetera –una mena de prostituta de luxe–, que li permetia accedir als cercles culturals masculins d'Atenes i escapar del paper d'esposa i mare assignat a les dones per la societat del seu temps.

Fou professora de retòrica de Sòcrates i també de la seva famosa parella, Pèricles. És reconeguda la seva influència en els discursos polítics i en el govern de la ciutat. Juntament amb Protàgoras, Anaxàgoras, Praxiteles, Xenofont... contribuí a l'esplendor cultural d'Atenes.

Tenia el perfil dels sofistes: era estrangera, mestra de retòrica, i va ser processada i jutjada per impietat i llibertinatge.

Se li atribueix el **mètode inductiu** arran d'una famosa conversa amb Xenofont i la seva dona que fa pensar en l'estil agut i sorprenent dels diàlegs socràtics posteriors.

Exemple del mètode o raonament inductiu

“[ASPÀSIA] –Digues, si us plau, esposa de Xenofont: si la teva veïna tingués algun objecte d’or millor que el que tu tens, preferiries el d’ella o el teu?

-El d’ella, respongué.

-I si tingués algun vestit més elegant o unes joies millors que les teves, quin vestit i quines joies triaries, les teves o les de la veïna?

-Les de la veïna, sens dubte.

-Bé. Si ella tingués un espòs millor que el teu, preferiries el d’ella o el teu?

Aquí la dona es va posar vermella.

Llavors Aspàsia es posà a parlar amb Xenofont:

-Si us plau, Xenofont, si el teu veí tingués un cavall millor que el teu, preferiries el teu o el d’ell?

-El d’ell, respongué.

-I si tingués una propietat millor que la teva, quina preferiries posseir?

-La del veí, és a dir, la millor.

I si tingués una esposa millor que la teva, preferiries la d’ell o la teva?

Davant d’aquesta pregunta el mateix Xenofont també callà.

Aspàsia continuà: Com que vosaltres dos no m’heu contestat a allò concret que jo en concret volia escoltar, jo mateixa us diré el que ambdós esteu pensant. Doncs, tu, dona, vols tenir el millor home, i tu, Xenofont, vols tenir l’esposa més perfecta. Per tant, si no aconseguíu ser el millor home i la millor dona que existeixen en la terra, certament sempre cercareu amb gran insistència el que vosaltres considereu millor, és a dir, tu estar casat amb la millor de les dones i ella estar casada amb el millor dels homes.” (Ciceró, *Èsquines Socràtic, Sobre la invenció*)

3.3. Teories ètiques socràtiques: l’intel·lectualisme moral

“Tal es el significado de las paradojas socráticas: «*La virtud es conocimiento*» y «*Nadie obra mal a sabiendas*». El hombre suele decir: «Sabía que aquello estaba mal, pero no pude evitarlo». Sócrates replica: «Eso nunca es así. Quizás supieras que **otros** consideraban que lo que hiciste era injusto, o te dijeron que lo era; pero si lo hubieras sabido **por ti mismo**, jamás lo hubieras hecho. Tu falta ha sido una falta de conocimiento. No viste el bien, sino que fuiste descarriado por algún goce que en aquel momento te pareció como tal. Si hubieras visto el bien, lo hubieras deseado y obrado en consecuencia.» (F. M. Cornford, *Antes y después de Sócrates*, pàg. 46)

La doble utilitat del saber: teòrica i pràctica

“Què opines de la ciència? –li pregunta Sòcrates a Protàgoras-. La majoria de la gent creu que la ciència no té cap força, ni dirigeix ni comanda [...] i fins i tot quan un home posseeix el saber, pensa la gent que en ell no és la ciència el que mana, sinó alguna altra cosa: de vegades la *passió*, de vegades el *plaer*, el *dolor*, alguns cops l’*amor*, molts cops la *por* [...] ¿o creus que la ciència és quelcom bell i capaç de dirigir l’home, i que, **si algú coneix què és el bé i què és el mal**, mai serà vençut per res ni actuarà de manera diferent a com li ordenen la ciència i el coneixement? En aquest cas **amb el saber n’hi hauria prou per ajudar l’home.**” (Plató, *Protàgoras*, 352b-c)

TEXT PER COMENTAR

"SÒCRATES: Al meu art de la maièutica corresponen totes les coses que corresponen a les llevadores, amb l'única diferència que es tracta de fer infantar als homes, no pas a les dones, com també de vigilar com pareixen les seves ànimes, no pas els cossos. La cosa més gran del meu art, tanmateix, consisteix a verificar en la mesura més gran possible si allò que pareix la reflexió del jove és pura aparença i mentida o bé si és quelcom de fecund i veritable. D'altra banda, em passa també igual que a les llevadores: jo no puc donar a llum saviesa, i aquella cosa per la qual ja em censuren molts, que plantejo preguntes als altres, però que no em manifesto mai sobre cap cosa perquè no tinc gens de saviesa, és una cosa per la qual em censuren amb veritat. La raó d'això és la següent: fer infantar és una tasca que m'imposa el déu, mentre que m'ha privat el poder de donar a llum. Per consegüent, jo mateix no sóc savi absolutament en res, ni per mi mateix no he descobert res, ni hi ha res que hagi nascut de la meva ànima. Ara bé, aquells qui tracten amb mi semblen, al començament, ignorants, però a mesura que avança el tracte i que el déu els assisteix progressen d'una manera meravellosa, tant des del seu punt de vista com del dels altres. I una cosa és ben clara: que no han après res de mi, sinó que per si mateixos descobreixen i pareixen tantes coses belles. Però, en canvi, la causa de donar a llum és el déu i jo; i n'és la prova aquesta: molts han volgut ignorar la meva assistència, han cregut que únicament ells havien fet la tasca i m'han menyspreat. Per convicció pròpia o bé persuadits per altres, m'han deixat abans del que devien i han avortat el seu propi pensament per culpa de les males companyies, han donat una mala alimentació a allò que per mi havien donat a llum i ho han fet malbé. Han fet més cas de les mentides i de les aparences que de la veritat. (...)

Aquells qui tracten amb mi tenen la mateixa experiència que les parteres: tenen els dolors del part. Plens de perplexitat, pateixen de nit i de dia molt més que aquestes dones que pareixen; el meu ofici pot suscitar o calmar aquests dolors. Això és el que els passa a alguns; altres, en canvi, Teetet, em sembla que no porten res a dins seu i sé aleshores que no necessiten res de mi; llavors amb molt de gust els busco companyia i, amb l'ajuda del déu, endevino amb molta exactitud amb qui han de tractar per treure'n profit. Així n'he fet anar molts amb Pròdic, com també amb d'altres homes savis i admirables." (Plató, *Teetet*, 150b-151b).

1. Quina és la **tesi principal** del text? Exposa les altres idees que hi conté mostrant com es van lligant; o sigui, mostra el **raonament** que es va fent al text.
2. **Comentari filosòfic** del text: Has de redactar un escrit seguint aquests passos:
  - a) Introducció: Resumeix les principals dades biogràfiques de Sòcrates.
  - b) Indica quin és el tema o problema filosòfic central tractat al text.
  - c) Amplia l'explicació d'aquest problema: completa l'explicació del mètode socràtic i compara'l amb el dels sofistes.
3. Llegeix l'entrevista al professor Jaume Pòrtulas. Hi apareixen diversos temes (l'origen de la filosofia, les peculiaritats de Sòcrates i dels presocràtics,...), quin t'ha cridat més l'atenció? Hi ha idees dels antics grecs que puguem aplicar ara? Què t'ha fet pensar aquesta lectura?

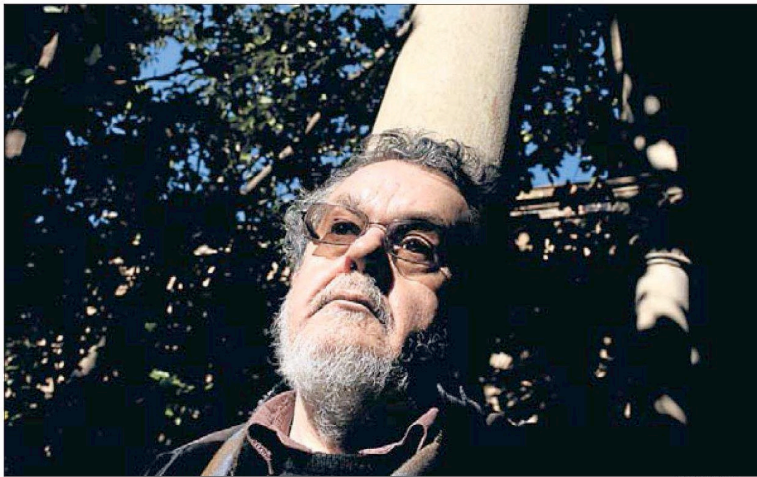
Jaume Pòrtulas, filòleg especialista en l'antiga Grècia

VÍCTOR M. AMELA IRMA SANCHEZ ELOY AMIGUET

Tinc 62 anys. Vaig néixer i visc a Barcelona. Sóc catedràtic de Filologia Grega a la Universitat de Barcelona. Vaig ser antifranquista i no me'n peneixo, malgrat aquesta pseudodemocràcia que tenim. Sóc un agnòstic fascinat pel fenomen religiós. Sòcrates es dedicava a empipar

“Els savis arcaics grecs ensenyaven com calia viure”

DAVID AIROB

D'on prové la saviesa grega?

Dels ports: amalgamaven idees de l'Orient Mitjà, Egipte, Pèrsia, Babilònia...

Sòcrates va ser el primer filòsof?

Sòcrates (s.V a.C.) va ser un home molt carismàtic i àgraf... amb algun seguidor grafòman.

Es refereix a Plató, oi?

Sí: Plató es considerarà ja a sí mateix *filòsof*, és a dir, amant (*filo*) del saber (*sofós*).

I Sòcrates no?

Sòcrates era *sofós* a seques: savi.

I a què es dedicava Sòcrates?

Anava empipant la gent.

Com?

Els preguntava coses. Per exemple, sobre la bellesa, com a concepte. I per això va ser acusat d'inventar "déus nous"! I de corrompre els joves.

I era cert?

Segons el poeta còmic Aristòfanes, Sòcrates incitava els fills a rebatre els pares, i això contravenia la tradició grega que els fills s'han d'assemblar als pares!

I per això el van jutjar i condemnar?

El van condemnar a mort. Un tribunal democràtic. I va poder fugir... però va triar morir!

Per què ho va fer?

Per coherència. No hi havia virtut més important, per als antics! I va triar ser coherent.

Coherent amb què?

"És millor patir una injustícia que cometre-la", havia predicat. I que l'ànima és immortal. Així que... tocava morir en consonància!

Si hagués fugit, avui coneixeríem Sòcrates?

No ho crec... La mort el va fer immortal! La coherència entre vida i mort... va impactar.

Sembla prefigurar Jesucrist, oi?

Doncs sí.

Quins altres savis grecs arcaics coneixem avui?

Una vintena, per fragments o referències.

Esmenti-me'n alguns.

Tales, Heràclit, Parmènides, Anaximandre, Anaxímenes, Ferècides, Epimènides, Bias, Soló, Periandre, Eubul, Anacarsis, Epicarm, Xenòfanes...

Eufònics!

Eren persones amb gran ascendent sobre la gent del seu temps, el segle VI a.C.

Per què?

Perquè predeien eclipsis, vents, terratrèmols..., tota mena de fenòmens naturals.

Com uns xamans?

Sí. Alhora, són els primers físics d'Occident: ordenaven i sistematitzaven explicacions per als fenòmens de la naturalesa.

Saviesa ancestral

Som fills dels savis grecs de l'antiguitat.

Avui sabem que aquells savis anteriors a Sòcrates eren una

barreja de poeta i profeta, de religiós i científic, de xaman i

entrenador personal. I ho sabem gràcies a

estudis com els de Jaume Pòrtulas i Sergi

Grau, dos erudits admirables que acaben de

traduir directament del grec arcaic al català

els fragments originals d'aquells savis gairebé

legendaris, per reunir-los en un llibre extraor-

dinari: *Saviesa grega arcaica* (Adesiara). Llegir aquests pensaments

ensenya que la filosofia neix de la perplexitat davant el misteri del

món. I que la raó és una filla de la poesia,

una manera més d'abordar l'enigma...

Avui insostenibles?

Proposaven el seu relat, com nosaltres el nostre! Un deia que l'origen de tot era l'aigua, un altre que era l'aire, un tercer que el foc... Buscaven l'arrel de les coses del món.

Eren molt fantasiosos?

Eren molt pràctics! Eren molt apreciats precisament pels seus consells pràctics.

Digui-me'n un.

Tales: "Endeuta't... i un desastre absolut!"

Que de pressa que oblidem els consells! Un altre, similar: "Restitueix els dipòsits".

Merkel sembla molt presocràtica...

Un altre: "Reconeix l'ocasió". L'èxit passa per encertat el moment idoni per actuar.

De ben segur.

"Tal faràs tu pels teus pares, tal faran els teus fills per tu". "Funesta és la mandra". "La ignorància llasta". "El que pensis fer, calla-ho!". "Evita fer el que et disgusta del nececi".

Molt raonables.

Saviesa tradicional, expressada de vegades amb estil paradoxal o enigmàtic. Poètic.

Quin savi va ser el més enigmàtic?

Heràclit, que deia que a la realitat li agrada fluctuar i amagar-se.

Ah, sí: tot canvia, res no perdura...

Es fixa en la mutació. Hi va haver que se'n van aprofitar: "Ahrir et devia 10 monedes, però com que avui som uns altres, no et dec res!".

I Parmènides?

Al contrari, es fixa en la immobilitat essencial al darrere de la mutació aparent: "Si tot canviés", diu, "no podríem conèixer!".

Molt especulatiu.

Ogens: algun pitagòric, en descobrir els nombres irracionals, va arribar a suïcidar-se! Era una hecatombe de l'harmonia còsmica...

Amb quin savi li agradaria dialogar?

No hi hauria diàleg: el seu llenguatge i el meu ens separen. Nosaltres, més analítics, ens preguntem "això... què és?". Ells, més empàtics, "això... quin sentit té?".

I per això no ens enteníem?

Aristotèlics, nosaltres ens expliquem la realitat. Ells s'hi implicaven.

La seva missió com a savis era mostrar a la gent "com calia viure", oi?

Sí. ajudar a viure bé: mostrar l'art de viure... i donar-ne exemple amb les seves vides.

Acomiadem-los amb una vida exòtica.

De Tirèsies s'explicava que va separar dues serps mentre copulaven, per la qual cosa els déus el van castigar: el van convertir en dona durant set anys. Un dia discutien Zeus i Hera sobre qui obté més plaer de l'acte sexual, l'home o la dona...

Ah, quina qüestió més insondable!

I l'hi van preguntar a Tirèsies, que havia viscut tots dos plaers, i ell va respondre així: "Del plaer sexual, només una d'entre deu parts és per a l'home".

Vaja! Ho sospitava...

La resposta va enfurismar Hera... i va deixar cec Tirèsies. Per compensar-lo, Zeus el va fer endeví, una de les maneres antigues de ser savi.

VÍCTOR M. AMELA